

Barbara Cieślińska

Interpretacja migracji zagranicznych w perspektywie pogranicza

1. Hipotezy wstępne

Subdyscyplina socjologiczna zwana socjologią pogranicza [Sadowski 1995, s.13] podejmuje bardzo obszerną tematykę związaną z kontaktami społeczno-kulturowymi pomiędzy dwoma albo więcej sąsiednimi narodami lub grupami etnicznymi. Najczęściej, można rzec tradycyjnie, pogranicze ujmowane jest w aspekcie sąsiedztwa terytorialnego, czyli jako obszar przygraniczny, na którym spotyka się interesujące nas zagadnienia kontaktów etnicznych, narodowych lub społeczno-kulturowych. Należałoby jednak postawić pytanie, czy we współczesnym świecie kwestie pogranicza nie nabierają bardziej powszechnego i uniwersalnego charakteru? Grzegorz Babiński [1997, s.9-11] zwracając uwagę na charakterystyczne cechy końca bieżącego wieku zauważa rosnące znaczenie różnicowań narodowych i etnicznych oraz pojawienie się nowych procesów i zjawisk etnicznych. Do znamienitych zjawisk zalicza wzrost ruchów separatystycznych i autonomicznych w wielu ustabilizowanych politycznie i ekonomicznie państwach Europy Zachodniej i Ameryki, politycyzację odrębności kulturowych, transformację państw narodowych, wzrastającą rolę mniejszości, w tym także narodowych i etnicznych. Do wymienionych zjawisk należy jeszcze dodać, pominiętą przez cytowanego Autora, kwestię nasilania się migracji międzynarodowych, a tym samym wzrostu kontaktów etniczno-narodowych na poziomie indywidualnym i grupowym. Fenomen migracji we współczesnym świecie łączy się ściśle z wyżej wymienionymi problemami narodowo-etnicznymi.

Według opinii analityków z IOM obecnie nastał **wiek migracji** [Castles, Miller, 1993, cyt. za: Zamojski 1999, s. 14], liczebność migrantów międzynarodowych kształtuje się w granicach 120 mln ludzi, co stanowi około 2% ludzkości *...nie jest to wielkość szokująca, jednakże waga migracji współczesnych polega na ich koncentracji w poszczególnych krajach i regionach, a także - może w większym nawet stopniu – na ilości i złożoności problemów, jakie ich obecność wywołuje* [Castles, Miller, 1993, cyt. za: Zamojski

1999]. Przy uwzględnieniu specyfiki problemów wynikających z migracji perspektywa pogranicza może w istotny sposób pomóc w interpretacji fenomenu migracji międzynarodowych, które w praktyce sprowadzają się do kontaktów ludności przynależącej do różnych grup narodowych lub etnicznych.

Główna hipoteza niniejszego artykułu brzmi: **pomiędzy zjawiskiem migracji a pograniczem występują związki przyczynowo-skutkowe**. Oznacza to, że migracje sprzyjają tworzeniu się różnych typów pogranicza, przy czym skutek migracji pojawiają się nowe jakościowo pogranicza. Równocześnie, jak wskazują na to badania empiryczne [Popławski, 1994; Jaźwińska, Okólski 1996a; Freja, Okólski, Sword 1998] na pograniczach, zwłaszcza peryferyjnych, występują intensywne migracje zagraniczne.

Pomimo zbieżności problematyki migracji zagranicznych i pogranicza zjawiska te są z reguły traktowane autonomiczne, a nawet ze względu na różne perspektywy historyczne zaleca się stosowanie odrębnych kategorii analitycznych [Zamojski 1995]. Jednak nawet ci sami badacze dostrzegają istotne związki pomiędzy migracjami a pograniczem: *można niewątpliwie mówić o pewnych zbieżnościach, zwłaszcza tam wszędzie, gdzie w grę wchodzi stosunki międzyetniczne. W wielu krajach pojawiły się bowiem i uformowały nowe mniejszości narodowe, nie rdzennego, lecz imigranckiego pochodzenia*” [Zamojski 1995, s.9]. Zaobserwowana zbieżność pomiędzy migracjami a pograniczem jest o tyle ważna, o ile można potwierdzić wcześniejszą hipotezę, że migracje tworzą pogranicza. W historii różnych pogranicz, a zwłaszcza najnowszych, wpływ migracji na ich kształtowanie się jest znaczący, a nawet bywa wyłączny [Cieslińska 1998]. Zaliczanie – pogranicza do skutków migracji zagranicznych może być przykładem nowej interpretacji zjawiska migracji, co powinno umożliwić bardziej wnikliwe i trafne analizy fenomenu migracji.

Pojawia się przy okazji kilka bardziej szczegółowych pytań. Jaki typ migracji najbardziej sprzyja tworzeniu się pogranicza? Od jakiego momentu lub w jakim momencie można mówić, że skutek migracji pojawia się zjawisko pogranicza? Czy pogranicze występuje na obszarach wysyłających emigrantów, czy tam gdzie pojawiają się imigranci? Czy zależność migracji i pogranicza jest wzajemna?

Wysokie nasilenie migracji zagranicznych i ruchy ludnościowe w skali globalnej pozwalają przypuszczać, że również będą nasilały się kwestie pogranicza. Zatem uwzględnienie koncepcji pogranicza w badaniach nad migracjami stanowi adekwatną perspektywę do interpretacji zagadnień migracyjnych.

2. Migracje zagraniczne a typy pogranicza¹

Ważnym elementem w badaniach pogranicza jest wymiar geograficzny: *pogranicze zawsze ma swój aspekt przestrzenny* [Babiński 1997, s.43]. Podobnie rzecz wygląda w przypadku migracji. Wymiar geograficzny w badaniach migracji zaznaczony jest poprzez wyróżnienie dwóch kategorii terytorium: społeczności wysyłającej emigrantów (obszar emigracji) i terytorium społeczności przyjmującej imigrantów (obszar imigracji). Jeśli pogranicze rozumie się szerzej, nie tylko w sensie geograficznym, ale również w znaczeniu kulturowego styku, wówczas występuje ono zarówno na terytorium społeczności wysyłającej emigrantów (pośrednio poprzez reemigrantów, rodziny emigranckie, listy od emigrantów), jak i przyjmującej imigrantów (bezpośrednia styczność z przedstawicielami innej narodowości, kultury).

Pogranicze, które wytwarza się na terytoriach społeczności przyjmujących imigrantów ma charakter etniczny. Na terytoriach społeczności przyjmujących grupy imigrantów ze względu na funkcjonujące zjawisko szlaków migracyjnych [Romaniszyn 1999b] (lub „sieci” migra-cyjnej), [Jaźwińska, Okólski 1996] tworzy się typ pogranicza tak zwanego twardego, które cechuje nakładanie się wielu różnic: cywilizacyjnych, narodowościowych, kulturowych i często religijnych.

Używając innej typologii pogranicz można powiedzieć, że na terytorium społeczności przyjmującej imigrantów wytwarza się pogranicze bezpośrednie, podczas gdy na terytorium społeczności wysyłającej emigrantów wytwarza się pogranicze pośrednie. Badania pogranicza bezpośredniego (lub zjawiska imigracji) mogą zawierać między innymi takie tematy, jak: asymilacja, dyskryminacja, integracja, tolerancja.

Typ pogranicza pośredniego wytwarza się na obszarach, z którego następują emigracje. Bazując na badaniach empirycznych prowadzonych na Białostocczyźnie [Jaźwińska, Okólski 1996b; Miasta...1994; Rajkiewicz 1996; Cieślińska 1997; Karpiuk 1997] można wykazać, że pogranicze takie istnieje, lecz ma charakter znacznie łagodniejszy - „miękki”. Nośnikami pogranicza stają się tu emigranci, którzy powracają z emigracji lub ucze-

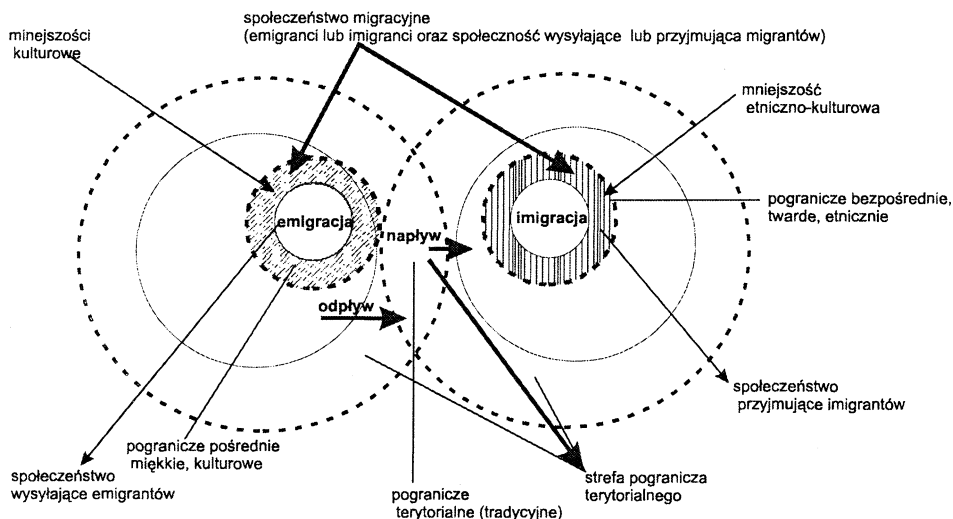
¹ Omawiane poniżej typy pogranicza wyróżniam za K. Krzysztofkiem na podstawie referatu na temat badań nad pograniczem wygłoszonego 28 kwietnia 1999 roku w Instytucie Socjologii UwB.

stniczą w migracjach wahadłowych [Cieslińska 1999]. Poprzez uczestników migracji dokonuje się styk odmiennych wzorów kultury. Potwierdzają to wyniki analizy Krystyny Romaniszyn [1999a, s94-95], która między innymi zauważa, że *możliwości finansowe imigrantów oraz ich aspiracje – w sferze materialnej, znajdują wyraz w przyjmowanych przez nich wzorach konsumpcji (...) Polska podobnie jak inne - od niedawna suwerenne – kraje Europy Środkowej i Wschodniej plasując się poza kręgiem centrum, w sposób typowy dla peryferii imitują wytwarzane w centrum wzory konsumowania dóbr.*

Dodatkowo uczestnicy migracji wahadłowych i długoterminowych stają się przykładami ludzi pogranicza w sensie psychologicznym: są emocjonalnie zaangażowani zarówno w rzeczywistość społeczną kraju ojczystego, jak i obcego, z którym często zaczyna łączyć migrantów więź nawykowa [Ossowski 1997]. W rezultacie w kraju emigracji, a konkretnie w społecznościach wysyłających emigrantów tworzy się społeczność migracyjna [Okólski 1997] będąca równocześnie przykładem społeczności pogranicza.

Graficznie związki pomiędzy migracjami a typem pogranicza przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Pogranicze a społeczności migracyjne

Typ pogranicza miękkiego (pośredniego) powstaje w społecznościach emigrujących, podczas gdy typ pogranicza twardego (bezpośredniego) charakteryzuje społeczności imigrujące.

XXXX

Przyjęcie perspektywy pogranicza w celu interpretacji zjawiska migracji zagranicznych pozwala na bardziej wszechstronną i głębszą analizę omawianego fenomenu. Perspektywa pogranicza minimalizuje kwestie doraźności migracji (istnieje pokusa, aby migracje traktować jako zjawisko tymczasowe i przejściowe), a uwypukla elementy statyczne. Migracje nawet tranzytowe i okresowe wywierają głęboki ślad na migrantach oraz na społecznościach migracyjnych, dlatego, zwłaszcza współcześnie, gdy migracje bardzo się upowszechniły, należy zwracać szczególną uwagę na ich stabilny, a może również stabilizujący charakter, wbrew tradycji, traktującej migracje jako element zmiany społecznej.

Dodatkową zaletą wykorzystania perspektywy pogranicza jest ujawnienie ukrytej funkcji [Merton 1982, s.131-141], jaką pełnią migracje zagraniczne. Funkcja ta odnosi się do skutków migracji - należy do nich tworzenie lub wzmacnianie zjawiska pogranicza. Wniosek ten nasuwa się w związku z badaniami społeczności migracyjnych, które jak się okazuje, posiadają cechy społeczności pogranicza.²

Literatura

Babiński G., 1997, *Pogranicze polsko-ukraińskie*, Nomos, Kraków, s.9-11.

Castles S., Miller M, 1999 *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, London 1993, cyt. za J.E. Zamojskim, *Wprowadzenie: migracje po II wojnie światowej w: Migracje i Społeczeństwo*, t.3, Wyd. Neriton, Warszawa.

² Zbliżone ujęcie tego zagadnienia przedstawiłam w referacie *Koncepcje pogranicza w zastosowaniu do analizy społeczności migracyjnych*, wygłoszonym 9 grudnia 1999 roku na konferencji w IH PAN poświęconej diasporom.

- Cieślińska B., 1999, *Czy miasta migranckie są miastami pogranicza? w: Pogranicze* Wyd. UwB, Białystok.
- Cieślińska B., 1997, *Małe miasto w procesie przemian w latach 1988-1994. Monografia socjologiczna Moniek*, Wyd. FUW, Białystok.
- Cieślińska B., 1998, *Ormianie w Białymstoku*, w: „Przegląd Polonijny” nr 3 (89), Kraków.
- Frejka T., Okólski M., Sword K., 1998, *In-Depth Studies on Migration in Central and Eastern Europe: the case of Poland*, Economic Studies no 11.
- Jażwińska E., M.Okólski, 1996a, *Causes and Consequences of Migration in Central and Eastern Europe*, ISS UW, Warszawa.
- Jażwińska E., Okólski M., 1996b, *Causes and Consequences of Migration in Central and Eastern Europe. Podlasie i Śląsk Opolski*, Geneva.
- Karpiuk B., 1997, *Emigracje zarobkowe mieszkańców Siemiatycz do Brukseli*, FUW, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Białystok, maszynopis pracy magisterskiej.
- Miasta na uboczu*, Popławski T (red.), 1994, Wyd. FUW, Białystok.
- Merton R., 1982, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, PWN, Warszawa, s.131-141.
- Okólski M., 1997, *Recent Migration in Poland: Trends and Causes*, w serii „Prace Migracyjne” nr 6, ISS UW, Warszawa.
- Ossowski S., 1967, *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzna*, w: *Z zagadnień psychologii społecznej*, Dzieła t.3., PWN, Warszawa.
- Rajkiewicz A., 1996, *Regionalne różnicowania zewnętrznych procesów migracyjnych*, raport z badań, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Romaniszyn K., 1999a, *Kulturowe implikacje współczesnych migracji międzynarodowych* w: *Studia Polonijne* t. 20, Lublin.
- Romaniszyn K., 1999b, *Światowe szlaki migracyjne: przemiany i kontynuacje* w: zbiorze z serii *Migracje i społeczeństwo* pod red. J.Zamojskiego t.3 p.t. *Migracje 1945-1995*, Wyd. Neriton, Warszawa.
- Sadowski A., 1995, *Socjologia pogranicza w: Wschodnie pogranicze w perspektywie socjologicznej*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Zamojski J. E, 1995, *Migracje masowe – czynnik przemian społeczeństw współczesnych* w: *Migracje i społeczeństwo*, IH PAN, Warszawa.